

ČIPKARSTVO V ŽIROVSKI KOTLINI

Poljanska dolina se končuje z Žirovsko kotlino, v katero pelje cesta iz Škofje Loke proti jugozahodu. V nji se druga druge držijo vasi: Selo, Dobračeva, Stara vas, Nova vas, Ledinica in Žiri. In vsem tem vasem v kotlini pravijo njeni prebivalci Žiri, sami so pa Žirovci. Če hočejo kaj poudariti, kar se tiče cele kotlinice, pravijo: Po **celih Žireh** se sliši..., če pa govorijo o samem kraju Žiri, pa pravijo: **Tam v Žireh** ali **prav v Žireh**.

Na vzhodu jo oklepa razpotegnjeni Žirovski vrh in Zabrežnik, na zahodu pa Žirk, Mrzli vrh in Koprivnik, pod katerim je Jarčja dolina. Ves hribovski obod kotlinice ima planotast značaj.

Njenemu gospodarstvu dajeta posebno značilnost čevljarstvo in ženska domača obrt — čipkarstvo.

Izraz čipkarstvo zajema vse, kar je s čipkami v zvezi. Sem moremo pritegniti tudi pripravo vsega, kar se pri klekljanju rabi: klekeljni, jerbasi, bučike, kvačke, papirci, sukanec, čipke itd. Sâmo izdelavo čipk pa imenujemo klekljanje ali po žirovsko »kljeklaine«.

I. Kratek zgodovinski pregled slovenskega čipkarstva in njegovi začetki v Žireh

Začetki slovenskega čipkarstva segajo že v 16. stoletje. Gojili so ga po raznih gradovih in samostanih, izdelki pa so služili za okraševanje slavnostnih oblačil. V stiškem samostanu so bile hranjene rjuhe s klekljanimi čipkami iz leta 1668. Vidimo jih lahko tudi na oblekah portretirancev iz 16. in 17. stoletja. Ljubljanski muzej hrani v svoji zbirki najstarejšo čipko iz leta 1677.¹

Zgodovina pravi, da je bila prva, ki je širila čipkarstvo po nemških revirjih, Barbara Uttman (1514—1575), žena posestnika Krištofa iz Nürnberga, ki je imel v posesti več rudnikov. Čipkarstvo je najprej širila po Nemčiji, nato pa tudi med Hrvati in Slovenci.²

Tudi za idrijsko čipkarstvo, ki je zibelka slovenskega, velja, da se je začelo in razvijalo od 16. stol. dalje. Jakob Inglič, nadučitelj v Idriji, l. 1889 takole poroča: »V 16. in 17. stoletju so prihajali v Idrijo rudarji iz Čeških Sudetov in od njihovih žena so se domačinke naučile klekljati.³ Janko Jovan pa pravi, da ljudska govorica stavi njegov obstoj še v dobo, preden so pričeli kopati živo srebro.⁴ Klekljarice v Žireh pa pripovedujejo: »Začele so najprej v Idriji. Ena Idrijska je služila neke v Nemčiji in tam jo je neka gospa naučila.« Rudniški arhiv idrijskega rudnika omenja prvič čipkarstvo 3. 10. 1763. Leta 1764 so po nalogu cesarice Marije Terezije poslali v Ljubljano učiteljico čip-

karstva, da bi tam in v Idriji pomagala čipkaricam. Kasneje poroča rudarski svetnik Gerestorf leta 1804, da je bilo čipkarstvo udomačeno že od nekdaj med ženami rudarjev in gozdnih delavcev.⁵

Janko Jovan poroča o razširjenosti čipkarstva v začetku našega stoletja takole: Čipkarstvo je na Kranjskem najbolj razširjeno v Idriji in sosednjih vaseh. V kranjskem okrajnem glavarstvu je čipkarstvo doma v Selški dolini, in to zlasti v Železnikih, Zalem Logu, Sorici, Zgornjih in Spodnjih Danjah in še nekaterih drugih manjših selih. Pa tudi v kamniškem okraju ni čipkarstvo neznano tamošnjim prebivalcem, kajti že v začetku preteklega stoletja so domačinke klekljale čipke raznih vrst, dasi ne tako imenitno kot v Idriji. Iz Selške doline se je ponekod ta obrt preselila na bohinjsko stran, kjer se sicer res dobi tu pa tam kakva klekljarica, ali o udomačenem čipkarstvu vendar do sedaj ne moremo govoriti.⁶

Zapiski obrtnega podjetja Čipka iz Idrije pa govorijo o širjenju čipkarstva po drugih krajih takole: Čipkarstvo se je širilo v smeri proti Spodnji Idriji in naprej na Tolminsko, ker so se ljudje selili iz kraja v kraj, so prinašali in odnašali s seboj tudi čipke. V preteklem stoletju se je čipkarstvo močno razširilo na cerkljanskem, na šentviški in logaški planoti, v Rovte in Žiri, po Poljanski in Selški dolini.

Kdaj se je čipkarstvo iz Idrije preneslo v Žiri, ni natančno ugotovljeno, Jovan sicer pravi leta 1903, da so uvedli čipke komaj pred 10 leti,⁷ vendar je moralo biti že leta 1889 dokaj razširjeno, ker bi drugače nadučitelj Leopold Božič ne zapisal, da se razen kmetovanja ljudstvo pečá z rokodelstvom in ženske narede veliko čipk.⁸ Francka Žakelj z Dobračeve je že slišala, katera je prva v Žireh znala klekljati, pa je bila pozabila, vé pa, da je bila njena teta tretja. Kdaj je to bilo, natančno ne vé, po sklepanju je to moralo biti okrog leta 1868. Takrat je peš nosila pošto v Idrijo in se je tam naučila. Potem so se pa druge hodile k njej učit ali pa tudi v Idrijo. Demšar Franca z Ledinice, ki je stara že čez 80 let, se spominja, da se je njena mati šla v Idrijo učit klekljat.

Začetki žirovskega čipkarstva segajo po znanih podatkih res šele v 2. polovico 19. stoletja. Vprašanje je, zakaj tako pozno v primeri z Idrijo? Verjetno zato, ker so bile po Žireh in gričih okoli žene zaposlene predvsem v kmetijstvu (medtem ko so bile v Idriji mnogo manj ali pa sploh ne), ali pa je čipkarstvo šele v tem času začelo dobivati svojo vrednost po materialni plati, ali pa so takrat tod začeli opuščati ovčerejo in s tem prejo pozimi, nekaj pa je k temu pripomogla tudi zemljepisna odročnost krajev.

II. Opis predmetov, ki jih rabijo za klekljanje, in njihova priprava

Ko se klekljarica odloči, da bo začela klekljati, mora najprej »poušter naštimat«, tj. pripraviti vse, da bo mogla pričeti delati. Pod tem izrazom vsak v Žireh razume, da mora iti v »zadrugo«, tj. v poslovalnico podjetja DOM v Žireh ali ČIPKA v Stari vasi, kjer bo dobila »papirc« in »cvirn« in morda kupila še bučike, ker so se stare že porazgubile ali zlomile in zarjavele, nov jerbas, »lim«, vsaj sedem parov klekeljnov pa ima že doma, če je le kaj klekljala kdaj, prav tako »poušter«, morda pa si bo preskrbela še to. »Poušter je naštiman«, ko se klekljarica lahko »usede za poušter« in nemoteno dela. Vse, kar rabi za svoje delo, lahko razdelimo v dve skupini:

1. Sukanec

dobijo klekljarice v poslovalnici, kjer so včlanjene. Same pravijo kar pri Ruši ali pri Marici, ko ti dve vodita, prva vodi poslovalnico podjetja DOM iz Ljubljane, druga pa poslovalnico podjetja ČIPKA iz Idrije. Šele od l. 1956 ga dobivajo zastoj, prej so ga morale plačevati. Seveda je njegova cena vračunana v ceni čipk, vendar so bile takrat zelo zadovoljne. Tudi pred drugo svetovno vojno, ko so delale raznim trgovcem, so ga morale stalno plačevati.

Sukanec za izdelavo čipk mora biti lanen in so ga pred vojno uvažali iz Nemčije in Češke, po vojni pa tudi iz Belgije, nekaj pa rabijo tudi domačega. Številke označujejo debelino, tako bel lanen sukanec št. 40 rabijo za posteljino, št. 70 uporabljajo za izdelavo sobnih jedilnih garnitur, št. 100, ki je najfinejši, pa za prtiče z narodnimi ornamentami in za čipke s cvetličnimi ali živalskimi vzorci.⁹ Njegova osnovna barva je bela, je pa še rjav, siv, vleče na rumeno, vendar so to le različni odtenki. Pred zadnjo vojno so delali tudi z rdečim, črnim, modrim za kombinacijo ali za posebne vzorce. Tudi z volno različnih barv so že delale.

Osnovna merska enota za »cvirn«, sukanec je »štrina«. Klekljarica z Ledinice pa ji pravi »mèžl«. Deli se v štiri »knife«, včasih pa so jim dejali tudi »štrahl«. Kar ga klekljarica pri klekljanju ni porabila, ga porabi za naslednje čipke, če je pravi, drugače pa ga s klekeljnov razvije na »klouc« in včasih vrne ali pa obdrži, če ga je le malo ostalo.

2. Papirci

so na papir narisani vzorci čipk. Pravijo jim tudi »müstri«, »müdl«. Te morajo plačevati, odkar pomnijo, risali pa so jih šolani risarji, le prerisovale so jih kdaj same klekljarice. Včasih so jih risali v Žireh učitelja Pavel Silc in Leopold Bähler, Ivanka Žakomeli in Gantar v Novi vasi, po vojni pa jih je še dolgo risala Marjanca Mlakar iz Žirov. Pripovedovala je, da so mere vzorcev naročali trgovci. Včasih so s tušem risali na pergamentni papir; čez so dali papir, na katerem naj bi se vzorec poznal, to pritrdili v »rajm«, tj. v okvir s steklom in dali na sonce, kjer je moralo biti do sekunde natančno, drugače se je pokvarilo. Temu so pravili »svetlotisk«. Treba je gledati na pravilno razmerje sestavin vzorca in širino »gase« ali »krajčka« glede na njegovo velikost in debelino sukanca.

Za različne tehnike (cel premet, pol premet, posukano, ribice, kitice itd.) klekljanja so imeli posebne znake. Sedaj rišejo papirce v Ljubljani, v Idriji jih zna risati samo še neka ženska.

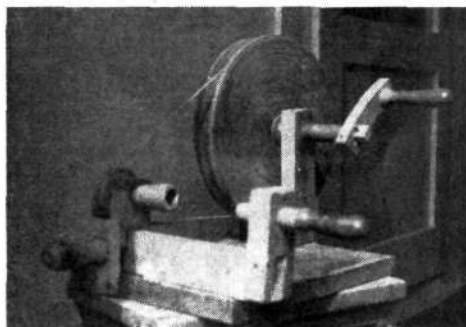
Preden klekljarica »dá papirc na poušter«, to je čimbolj napeto ga pripne na blazino, ga »políma«, to je premaže s klejem, ki ga prej razredči in segreje, da postane bolj redek. Včasih so zanj imeli prav posebne prstene lončke, sedaj ga grejejo v raznih konzervnih škatlicah. Tako papirci dlje obstanejo, ko pa so že dosti razbodeni, jih spet »polimajo«.

Starih papircev klekljarica zlepa ne zavrže, ampak jih spravi z mislijo, da jih lahko še kdaj rabi, pa ji takrat ne bo treba kupovati novih in na novo prebadati.

3. Kolovrat in motovilo

Ko klekljarica »prinese sukanec«, ga je treba »naviti« ali »klekeljne nasukat«. Pri tem rabijo kolovrat in motovilo.

Deli kolovrata so: ogrodje ali stojalo, kolo, vrvica — »rovca«, »špaga«, sukalnik — »sukaunk«, tiščalnik — »tišaunk«, podložnik — »pādlūžnk« in leseni vijaki. Kolovrate bi mogli razdeliti v tri tipe: Najstarejši so taki, ki so predelani iz starih kolovratov za predenje volne. Glavna sprememba je v tem (in sploh pri vseh kolovratih za sukanje klekeljnov), da sta namesto repetnice in vretena na tistem mestu vdolana sukalnik in tiščalnik. Sukalnik je vdolbina, kamor se vdene klekelj s spodnjim delom, s tiščalnikom pa se klekelj v sukalnik pritrdi, vendar toliko narahlo, da se klekelj s sukalnikom more vrteti, ko začne tista, ki suče, poganjati z nogo, ki je na podložniku. Tedaj se začne vrteti kolo in vrvica, ki je napeljana po njem in čez vijak sukalnika, vrti tudi sukalnik in s tem klekelj. Tako se nanj navija sukanec, ki ga je klekljarica začela navijati na róko, potem klekelj vtaknila v sukalnik, sedaj pa drži nitko v levi roki, z desno pa pazi na klekelj. Tak kolovrat, ki ga ima Ivana Seljak z Dobračeve, ima še vedno tudi preslico, čeprav je čisto nefunkcionalna. Spominja se, da je mati še volno predla nanj. Pri Sivkarju v Zabrežniku pa lahko zamenjujejo repetnico in vreteno s sukalnikom in tiščalnikom. Naredil ga jim je še stari oče. Drugi tip je podoben prvemu, le da je namesto nekdanjega vretena tam okroglo obdelan les in je sukalnik šele na zunanji strani, klekelj pa se vanj pritiska s tiščalnikom, ki ni vdolan v kolovrat in sploh ni del kolovrata, ampak je popolnoma zase, je pa nujno potreben za sukanje. Tretji, najnovejši kolovrati, so majhni, laže prenosni, ki se postavijo na mizo ali na kloč ob peči. Ti so res namenjeni le sukanju. Sučejo se na roko, tj. z desno roko vrtijo kolo, ki poganja sukalnik, z levo pa držijo nitko.



Mali, lahko prenosni kolovrat
Foto: Ciril Stanonik

Na róke se klekeljni ne bi nikoli tako hitro in lepo navili. Dobro naviti klekeljni so »trdo naviti« in »se ne zažirajo«. Sicer pa je sukanje klekeljnov sitno in naporno delo, posebno če se »zmeša«, tj. štrena zamežlja ali »konec« — nitka izgubi.

Stalni spremljevalec kolovrata je motovilo, na katerem je štrena, s katere teče nitka na klekelj v kolovratu. Tudi pri njem ločimo dva tipa: Prvi, ki je verjetno starejši, ker ima več izrazov (»mātávil — splošno, kabilca — Jarčja dolina, káza — Dobračeva, gárnce — Ledinica) in je bolj preprost,

sestoji iz stojala, ki je narejeno kar scela iz treh rogovil, ki gredo iz enega debela ali pa so »noge« pritrjene h »glavi« po mizarско, in sredi nje je močan vijak, na katerega sta v sredi položeni križem dve letvi, ki se vrtita vodoravno. Na koncih letev so vtaknjeni cveki, in če je štrena manjša, so cveki bliže sredini, če pa večja, pa bolj proti koncu. Motovilo drugega tipa je sestavljeno iz stojala, ki je iz dveh zvezanih navpičnih letev, ki imata v sredi vdolbino, v kateri je vodoravno položena os štirih rahlo ukrivljenih stranic, ki po dve in dve tvorijo nekakšne »lojtrce«. Na koncu so tudi tu zvrtnane luknjice, vanje pa vtaknjene paličice. Tako motovilo se vrti navpično. Najbolj preprosto pa je, če dajo štreno na konec naslanjala pri dveh stolih.

Motovila in kolovrati so narejeni iz javorovega ali bukovega lesa. Včasih sta jih delala Tavčar z Dobračeve in Metež iz Jarčje doline, sedaj pa za nobenega ne vedo, da bi jih delal.

4. Klekeljni

so za klekljarico zelo važno orodje, saj je delo po njih dobilo ime. Preden začne klekljarica nanje navijati sukanec, jih umije v blago topli vodi ali pa vsaj zbríše z vlažno krpo. Navadno gleda, da ima vse čimbolj enake dolžine, oblike, barve in teže. Nekatera ima rada težje, druga zelo lahke. Deli klekeljna se imenujejo: zgoraj je »kapca«, pokroučk«, »klabučk«, pod njim je »priesl«, »priesn«, »priesl«, na njem je navit sukanec, spodnji del, za katerega klekljarica drži, ko kleklja, pa se imenuje »štručka«, »bàbk«, »riep«, »ret«. Narejeni morajo biti iz trdega lesa, najbolj cenjeni so iz češpljevega (posebno, če je les prekuhan), so pa tudi iz hruškovega in češnjevega, javorovega, najmanj priznani so pa iz bukovega lesa. Včasih jih je delal Janez Tavčarjev z Dobračeve, sedaj je pa najbliže Žirem, ki jih še izdeluje, Andrej Hladnik iz Kladja.

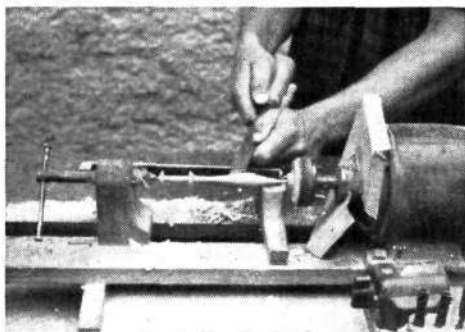


Klekeljni se sučejo
Desno spredaj vodoravno motovilo
Foto: Ciril Stanonik

Izdelovati jih je začel, ko je bil star 18 let in to zaradi tega, da je zaslužil kakšnega kovača več in še njegova posebnost in bistrost se je pokazala zraven. Tudi stružnico — »draksl« je naredil sam. Bila je vsa lesena in na nožni pogon. Tudi ohišje kolesa je bilo leseno, v njem pa je bil beton. Sedaj je ta založen, ker je naredil manjšega na električni pogon, odkar imajo elektriko. Sedaj dela v delavnici, ko ima peč, prej pa je v hiši in »težko je bilo goniti

ves dan z nogo, in se je tresel, z rokami je bilo pa treba delati čim bolj mirno«. Odkar pa je stružnica na elektriko, je veliko lažje, vendar vseeno manj dela. Izdeluje pa jih takole:

Ko dela kaj drugega, izbira les. Važno je, da ni »zavit«. Les potem eno leto suši. (Če les ni dobro suh, se klekeljni skrivijo.) Najbolje je, če kolčke, dimenzij 18 cm × 18 mm nakroji, če pa nima takega lesa, pa nažaga in pri njih so vogali podolžnem posneti, da lažje začne delati, ker manj trese. Na obeh koncih kolčka (ali »čolce«) naredi luknjico, da ga more vdeti v »draksl«. Ob čolci ima »mero«, na kateri so »risi« (to je pravzaprav ravnilo v velikosti 15,5 cm kot je dolžina klekeljnov). S pomočjo te mere na »čolci« označi, kje bo klobuček, do kóda bo presl, kje bo štručka najdebelejša in kje konec. Ko vključi elektriko in se čolca začne vrteti, struži z dletom enkrat s spodnje, drugič z zgornje strani.



Izdelovalec klekeljnov

Foto: Ciril Stanonik

V desni roki drži njegov ročaj, z levo pa vodi dleto čisto narahlo. Posamezen klekelj dela sedaj 10 minut, včasih, ko je moral z nogo goniti, ga je delal pa pol ure. »Najraje se zlomi klekelj, ko je že skoraj narejen, ker je najbolj tenak,« pravi izkušeni mož. Prejšnja leta je pri vsakih desetih enega zlomil. Vsako zimo pa jih naredi nekaj sto. Ko je klekelj izstružen, ga zgleda z ostružki, potem jih pa še zlakira (včasih jih skoraj gotovo niso lakirali!) in razpostavi po klopi okrog peči, da steče lak z njih in se posušijo. Dela jih po sedem parov, vendar za zalogo ne veliko, le kolikor mu naročajo.

5. Blazinice in jerbasi

so spet nepogrešljivi del klekljaričine opreme. Ko klekljarica začne na novo klekljati, sname z blazinice prevleko, ki je pogosto zelene barve, da ne trpijo oči, ali drobno rožasta zaradi živahnosti, in jo opere. Včasih blazinico ali »poušter« kaj popravi ali pa naredi novega, če ji tisti, ki jih ima, ne ustrezajo za papirc, ki ga je sedaj dobila. Največkrat ga naredi vsaka sama, v zadnjih letih pa je prišla na dober glas, kako dobre naredi, Ratačenova mama iz Stare vasi. Prevleke spodnje in zgornje ji sešije hči na šivalnem stroju, drugo pa vse napravi sama. Spodnja prevleka je bila včasih iz platna, sedaj je pa iz rjave kotenine in sešita le po podolžni strani. Dno vrečke napravi okroglo, takó da njen ožji konec s sukancem povleče skupaj, »tudi v štiri niti, da já drži«, na dno pa položi cunjico, da žaganje ne gre skózi. Žaganje dobi na žagi

in ga posuši na soncu ali v lesi na peči. (Če žaganje ni suho, se poušter zmeči.) Potem ga preseje in dá v lesen zaboj. Ko dela, drži z levico rob vrečke, z desnico pa daje vanjo žaganje in od začetka pazi, da je luknjica dna na sredi. Zraven ga močno tlači s hrbtno stranjo pesti, vsake toliko časa pa rob vrečke spusti in žaganje čim bolj gnete in tlači z obema rokama. Ko je poušter primerno velik, položi nanj »žagančko«, deščico, konča pa tako, da robove vrečke spet zvleče skupaj, ko je prej na žaganje še položila cunjico, da ne bi »kaj letelo ven«. Da bi bil poušter čim bolj »trd«, navadno vanj na koncu zabijejo še »kou«, tj. količek, ki je nekoliko krajši kot poušter, ona pa tega ne dela, ker so vseeno zadosti trdi. Ko je že narejen, ga je treba še »povalljati«, z dolgim stolom, da ni kaj potoglav, ampak povsod enako okrogel. Potem naredi še »aušnco« oziroma prevleko. Pravi še, da so pouštri lažji, če je žaganje iz »jelovega«, tj. smrekovega lesa. To je važno, posebno za velike pouštre (pouštri so različnih velikosti, odvisno od širine in dolžine papircev), ker vse je treba stalno predevati in obračati. Vsaka jih ima po več, različnih dolžin in debelin.

Odvisno od mer blazinic so tudi jerbasi različni. Podolgovati, okrogli; veliki morajo biti toliko, da poušter lepo sede vanj. Če je prevelik, je nerodno poušter obračati, če pa premajhen, pa klekljati, ko bi skoraj ven padel. Najstarejši, ki jih danes nimajo več, so bili pleteni iz slame tako kot peharji, le da v obliki jerbasa, in bili so nekoliko višji kot danes. Potem so jih pletli iz enoletnih vrbovih viter na način, kot so pletli košare, ki so jih nosili na glavi, tj. »na kite«. Bili so temnorjavi, ker so vrbe kuhali. Sedaj pa delajo čisto navadne iz omajenih vrb, za okras je včasih pod vrhom nekaj vrst iz neomajenih vrb. Odkar sta umrla pletarja Franc Gregorač s Sela in Vencelj Burnik iz Žirov, jih čipkarski poslovalnici dobivata iz Škofje Loke in Ljubljane, kjer jih delajo slepi.

Da se dlje obdržijo, dajo na spodnjem robu obroč iz mladega hrastovega lesa, ki je spét z žico. Pritrjen je k jerbasu tako, da je jerbas nekoliko dvignjen, le obroč drgne po podlagi. Ali pa na celo spodnjo stran prilepijo trd karton, zgornji rob pa skušajo obvarovati tako, da ga obšijejo z blagom.

Poleg jerbasov so včasih imeli (posebno za velike pouštre) tudi iz lesa narejene podstavke, ki jim pravijo (š)kadrački. Imeli so jih bolj po gričih in po hišah, kjer ni bilo denarja za jerbase. Naredil ga je kdo od domačih moških. Narejen je bil v obliki manjšega zaboja, ki je bil na ožji strani stranice vdolben, da je »poušter lepo sédel vanj«. Če je bil posebno velik škadračk, so mu dejali »zibka«. Danes jih imajo po Žireh še klekljarice, ki so prišle s Poljanskega, ker so doli bolj razširjeni kot jerbasi. Narejeni so iz bukovega ali češnjevega lesa.

Ko so klekeljni naviti, papirc poliman, poušter naštiman in je jerbas »tâprâv«, klekljarica lahko začne delati, a pri tem rabi še nekaj drobnih stvari.

B. Predmeti, ki jih klekljarica rabi pri delu

Poleg s sukancem navitih klekeljnov, »kot kamen trdega pouštra« v jerbasu, ki je znotraj pokrit z belim papirjem, včasih pa tudi časopisnim, da je moč dobiti buciko, če pade vanj, in dobro pripetega polimanega papirca, ki je podložen s trdim papirjem, najpogosteje s škrncljem, klekljarica pri vsakdanjem opraviilu rabi še:

1. Bucike, »poušterčki«, škatle za bucike

Bucike rabijo za pripenjanje »špice« — čipke na blazinico. Pravijo jim tudi »knuaflice«, »knuafle«, »bucke«. Ločijo dve vrsti bucik: »drajtjene«, tj. navadne; če so rumene barve, jim pravijo »misngaste«. Takih danes ne dobijo več, včasih so jih cenili zato, ker niso zarjavele. So različnih dolžin in debelin. »Tanke« so primerne za »goste špice« s tankim sukancem, »debele«, »močnejše« pa za »bolj redke« ali take »z rogljički«. Posebno pozornost pa posvečajo klekljarice »glavčnim buckam«, ki jim pravijo še »glavčnate«, »bucke z glavcam«, »knoflice z glavcam«, »ta svetle«, »ta pisane«, »ta lipe« (lepe). Včasih so se prav skušale in tudi sedaj še gledajo, katera jih ima več in lepše. Vsaka jih hoče imeti čim več in čim bolj raznovrstne. Ene cenijo take z velikimi glavicami, druge bolj z drobnimi. Zato so jih med seboj večkrat tudi zamenjavale. Razen imen po barvah so jim dajale še svoja imena kot: »vádce« (vodice) so bile take z belimi prozornimi glavicami (take s prozornimi glavicami najrazličnejših barv so posebno priljubljene), »gnújčke«, ki so bile tako rumene, kot je barva gnoja, če se komu kaj gnoji, »prúsce«, »prúske«, ki so imele barvo prosa, »mavarce« so modre, oranžnim so dejale »polanke«, ker so jih imeli na Poljanskem rade, »limone« rumene, »zelenke«, »rdječke«, »bele glažovnate«. Tudi same so jih delale tako, da so iz ješprenja, ko so ga kuhali, pobirali semena graščice ali terice in jih natikali na navadne bucike, vendar so bile take le bolj za število. Glavčne bucike »postavlja« klekljarica brez premisleka, če hiti; drugače pa tako, »da barve skupaj grejo«, ali enake skupaj, dokler jih ima kaj, ali po raznih figurah vzorca enake. Prav pri teh bucikah skušajo klekljarice na poseben način izkazati svojo fantazijo in se pokratkočasiti tako, da bi zgubile čim manj časa.

Bucike imajo še danes nekatere starejše klekljarice v »poušterčkih«, skoraj kvadratne oblike, v velikosti 5—8 × 8—10 cm, ki so napolnjeni z žaganjem ali lasmi. Druge pa so imele rajši take škatlice, ki so se lepo zaprle, da se iz njih niso bucike stresle, če so kam šle klekljat, nekatere pa so imele prav v ta namen narejene lesene »sklíčke«, »sklídce«, skodelice s pokrovčkom. Po vojni so imeli precej škatle od Franckove cikorije, sedaj pa največ take okrogle od topljenega sira. Če so se bucike stresle, jih je prizadeta sama pobirala, druge so z njo sočustvovala, pomagali so ji pa le otroci, če niso imeli dela in ker so bolje videli. Posebno je bilo vsaki žal glavičnih in je gledala, da je dobila čimprej tiste, ki je imela posebno zaznamovane. Če jih čez poletje niso rabile, so jih dajale v koruzno moko, da ne bi zarjavele, »zarejle«, če se skrivijo, jih naravnajo, preveč zarjavele in zlomljene dajo »za pod«.

2. Kvačka

»Jehtalca«, »jehtarca«, »hiknadl«, »heknadl«, »haknadl«, še najbolj prikopno ime je »klunč« po kljukici na koncu. Kako velika kljukica je potrebna, je odvisno od debeline sukanca in gostote čipk. Včasih so bile tudi brez lese-nega držaja in če je več lastnic imelo enake, so jih zaznamovale tako, da so na koncu malo prirezale les, vrezale črto, začetnico svojega imena ali pa so jih ločile po tem, koliko je izrabljen kljunček, zglajen les, sploh po občutku. Imajo jih na mizi poleg škatle z bucikami ali v škatli, če so tako majhne; zataknjene za papirc v pouštru, marsikatera pa tudi kar med ustnicami. Z njo »jehtajo«, »jeftajo« tako, da kljunček prime za sukanec in ga potegne skozi zanko. Pentljo, ki pri tem nastane, prime klekljarica z levo roko, skozi njo pa

potegne drug klekelj in zategne. Namesto jehtalce pogosto rabijo kar buciko, le da mora biti včasih močnejša. Od domačinov je včasih delal jehtalce Ludvik Filipič z Ledinice, ki so mu vedno šle vse sproti izpod rok. Tudi Matevž Oblak v Žirovskem vrhu jih zna delati, »samo sedaj se ljudje ne utegnejo več s tem pečkati«. Sedaj jih uvažajo iz Nemčije, ker ne zarjavijo.

3. Škarje

Klekljarica mora vedno imeti pri roki tudi škarje, »škarice«, velike 5—8 centimetrov, da z njimi striže vozle, ko veže utrgane klekeljne in vse klekeljne, kadar je čipka končana. Posebna spretnost je z njimi odstriči po dva klekeljna tako, da sta, ko sta odstrižena, že tudi zvezana. Z njimi si pomagajo tudi, ko odpenjajo narejeno čipko.

4. Cunjica za pokrivanje čipk, trak za vezavo klekeljnov, ruta za pokrivanje blazine

»Cunjco za špice pakrit« rabi klekljarica, če dela kaj takega, da ne more kmalu odpeti in se zato boji, da bi se kaj umazalo. Posebno pride v poštev pri tako velikih čipkah, ki se delajo tudi po več tednov ali celo mesecev in je treba večkrat »prepenjati«, tj. predstavljati čipke z enega papirca na drugega ali večkrat na začetek istega in je treba že izdelane čipke zložiti čim bolj na majhno in tako, da se ne zmečkajo.

Skrbna klekljarica ima v jerbasu tudi »trak za klekeljne zvezat«, ki ga nujno rabi, kadar se »špice prepenjajo«, tj. nedokončane čipke prenašajo s klekeljni vred z ene blazine na drugo.

Poleg tega ima klekljarica še »ruto za poušter pakrit«, ki je navadno že bolj izrabljena naglavna ruta ali drug približno toliko velik kos mehkega blaga. Samo pokrije ga, če doma preneha klekljat za kratek čas in ne prenaša blazine nikamor; če ga spravi za dlje časa ali »dá v krěj«, zatlači ruto na vseh krajih v jerbas ali jo zaveže povrh jerbasa z vozlom na obeh ožjih straneh. To stori še posebno, če gre kam klekljat. Tako je manj verjetno, da bi se iz jerbasa vse streslo, če bi ji po nesreči padel »poušter« iz rok. V tem primeru je poušter vse; blazinica z jerbasom in kar je v jerbasu: bucike, kvačka, škarje, trak itd. Ko začne klekljati in zato poušter odkrije, jo lepo zloži in položi na mizo poleg jerbasa ali pa jo pusti kar tako na mizi ali dá na klop.

III. Razvrstitev čipk in opis njihovega izdelovanja

Čipkarice v Žireh ločijo dve vrsti čipk: »Navadne«, »ta stare«, »z rágličkam« (roglički), pri katerih se stalno rabi sedem parov klekeljnov, sukanec pa je debelejši kot za »ta búli« (boljše), »s slípa gasa« (s slepo gaso), kjer se rabi pet parov (če je sukanec posebno tanek, štiri pare), ob kraju pa šest parov, če je »treba sukati«. Sestavine prvih so: krajček, rogljički, kitice, ribice, ušesca. Glede na to, kako so te sestavine razporejene in oblikovane v figure, imajo najrazličnejša imena, npr.: krajček, rogljički, kriščevice, pogačke, gobice, kro-nice, kranceljnovke, srčkovke itd. Tem čipkam pravijo tudi žirovske, ker so jih delale le v Žireh, v Idriji nikoli, zato pa so tam stalno delale take s slepo gaso in se je včasih večkrat zanje v Žireh slišalo ime »idsrke«. Sestavine teh so slepa gasa, posukano, pol premet, kitice, satovje, karvince. Imena za take

čipke so manj fantazijska, npr. rajm, take s paučkam, reverčki, vrance, čajne garniture, srčkov, oglečki, rože itd., ker so tudi vzorci dokaj stilizirani in abstraktni. Izdelava teh čipk je precej enostavna, posebno v primeri s figurami, ki so jih delale med vojnami. Stare klekljarice se jih spominjajo z ne vedno prikritim navdušenjem, kaj vse so zmogle, saj je bila njihova izdelava res prava umetnina, pa tudi muka. Tudi po dvajset parov hkrati imeti na poustru ni kar tako. Posebno se spominjajo košaric, angelčkov, cajnic, plesalk.

Elementi tehnike so: cel premet, polpremet, kitice, ribice, satovje idr. Na papircih so zanje posebni znaki. Čipko začnejo klekljati tako, da postavijo 3 bucike in na vsako obesijo po en ali dva para. Nekatere pa začnejo tako, da med dve buciki eno položijo vodoravno in nanjo obesijo klekeljne. Potem delajo po načinu, ki ga kaže vzorec. Pri tem morajo gledati, da so postavki pravilno razporejeni, »da ne gre postrani«, »da se ne izpuščajo«, tj., da niso preredki, kar se lahko zgodi klekljarici, ki je preveč vneta in premalo občutljiva za videz čipke. Dobro je treba tudi »zategovati«, tj. povleči za klekeljne, in to tako, da se sploh ne opazi. Gledati je treba tudi, da je dovolj posukano, ker izkušena klekljarica take stvari, ki kazijo špico, brž opazi, tisti, ki »špice jemlje«, pa tudi.

Če se klekelj utrga, se priveže nazaj tako, da se poišče utrgan konec in nanj priveže klekelj, vozal pa odstriže, pogosteje pa, posebno če bi bilo treba podirati, privežejo klekelj na buciko in se nitka vkleklja v gaso, vendar je to mogoče le pri čipkah z gaso, pri takih z rogljički bi se utrgani konec preveč videl, ker je krajček redkejši.

Večkrat se zgodi, da se klekelj »zažre«, tj. nitka se zajé globoko pod navit sukanec ali prav pod kapico. To se posebno rado naredi, če so klekeljni »premeško naviti«.

Od začetka gre bolj počasi, posebno če je treba prebadati in roke so še trde, posebno jeseni po napornem delu, za klekljanje pa je treba imeti mehke, pripravne roke. In ko kdo prvič dela po nekem vzorcu, mora premisliti, kam pridejo postavki, kako daleč narazen, kdaj se zatisne, zajehta itd. Ko dela drugič, tretjič in še večkrat, pa že iz glave vé, kaj mora storiti.

Da klekelj obvisi na nitki, ga je treba »zarèpati«. Z levo roko se naredi pentlja in skozi vdene glavica klekeljna in potegne. Če klekelj iz te pentlje uide, se »odrepa«.

Delo skrajša klekljarica na različne načine: bucike postavlja kar v poušter ob papirc, jehta z bucikami, ki jih tako ali tako mora »vzeti ven«. Po Žirovskem vrhu pa celo tako, da nič ne odpenjajo že narejenih čipk, ampak delajo kar »po vrhu«, tj. eno nad drugo.

Ko je čipka dokončana, je treba »še pojehtat«, »vkap dít« (vkup déti), »sklekljati«, »skončati«, tj. vsak par se zajehta v svojo zanko tam, kot se je začelo klekljati. Potem se »poveže« in odstrižejo klekeljni, vsi naenkrat ali pa po en zvezan par. Potem je »špica še za odpiet« (odpeti). Eni najprej del bucik ali vse pri manjši čipki le privzdignejo, potem pa dajajo v škatlo ali pa celo bucike izrujejo in spet polagajo, kjer jih pač imajo.

Čipka je dobro narejena, če je čista, dobro posukana in zategovana in ko jo primeš v roko, mora biti trda in krhka. Če je taka, mora stati pokonci, če jo vzdigneš.

IV. Življenje klekljaric in značilnosti v njihovem mišljenju in delu

Skoraj vse klekljarice, ki jim je bilo klekljanje nuja, so se naučile klekljati že od 5. do 7. leta starosti. Naučile so jih njihove matere v želji, da bi tudi otroci po svoje pripomogli h kakšnemu dinarju pri hiši; ko pa je bila v Žireh ustanovljena leta 1906 čipkarska šola, kjer je poučevala Leopoldina Pelhanova,* so se mnoge hodile tudi tja izpopolnjevati. Klekljarica, ki ji je klekljanje življenjski poklic, je povedala, da je še dve leti hodila v klekljarsko šolo, ko je v ljudsko že nehala. Tudi sedaj je v Žireh še klekljarska šola, vendar so jo kmalu po vojni deklice bolj obiskovale poleg osnovne zato, da bi mogle same prislužiti kakšen dinar, kot sedaj, ko jo bolj obiskujejo zato, da bi znale tudi klekljati.

Mogli bi ločiti dve vrsti klekljaric. Prve klekljajo vse leto in jim je klekljanje življenjski poklic in se tudi preživljajo z njim. Poleti prekinejo le toliko, če hodijo kaj »v žernado« (dnino), tj. kmetom pomagat pri delu na polju. Druge pa začnejo klekljati jeseni, ko je kuha pospravljena, ali šele, ko pokoljejo prašiče in klekljajo priložnostno do spomladanskega dela na polju. Sèm gotovo spadajo tudi tiste, ki so prijele za klekljanje še, ko so že prišle iz tovarne, to so bila še dekleta do pred kakimi desetimi leti — sedaj ne več —, šolski otroci in oslabele žene, ki »za drugo niso več kot za poušter« in zanje pravijo: »O, kleklja pa še kar.«

Zaradi možnosti zaposlitve žensk v industriji klekljanje kot oblika stalnega pa tudi stranskega zaslužka upada. Takih, ki jim je klekljanje glavni vir zaslužka, je okrog deset, vendar nekatere od teh dobivajo nekaj občinske podpore ali morda skromno pokojnino po umrlih svojcih. Od mlajših pa čez zimo klekljajo le tiste, ki se zaradi zemlje doma niso zaposlile, a to velja bolj za hribovske domačije.

Zaradi sprememb gospodarskih razmer se je tudi družbena vloga klekljanja precej spremenila.

1. Kako so klekljali včasih

Klekljali so doma ob peči, pri mizi, najraje ob taki s postrani zbitimi nogami (branjevski), ker se je dala pritisniti blizu k sebi. Ker mora klekljarica zvrha gledati na poušter in morajo biti roke v vodoravni legi na vrh pouštra, so podložili podse še nizke pručke ali zložene déke, pod noge pa so podložili tudi pručke ali so dali noge na »štango«, tj. na lato, ki je pribita spodaj pri nogah mize. Vsaka pri hiši je imela pri mizi določen prostor, starejše so sedele ob peči, mlade pa na stolih na drugi strani. Kadar so prišle druge klekljarice »na prejo«, so jim dali boljša mesta pri mizi, domače so se bolj »zadaj držale«. Kadar je zelo zeblo, so klekljali tudi na peči. Pručko so položile čez kolena, nanjo poušter, bucike in ostalo so imeli ob sebi na peči.

* Strokovna učiteljica Leopoldina Pelhanova je bila ena izmed najboljših učiteljic bivšega Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani in je vzgojila na čipkarski šoli v Žireh več generacij prvovrstnih čipkaric, med katerimi je bila ena med najboljšimi v Žireh Mila Božičkova, ki je bila kos najtežjim nalogam čipkarstva.

Leta 1937 je izdelala Pelhanova za univerzo v Pittsburgu čipko-podobo brezjanske Marije. Stiriinštiridesetnadstropno poslopje je opremilo več evropskih držav, med njimi tudi bivša Jugoslavija. Tam je tudi portret našega Prešerna in slovitega matematika Vege. Obe oljnati sliki sta delo akademika Božidarja Jakca. Svoj delež so prispevali tudi Hrvati in Srbi. — (Pripomba Boža Račiča)

Ali pa je bila pručka s pouštrom na peči in so zraven čepele. Če je bil poušter zelo velik, če se je hotela klekljarica odpočiti ali izkoristiti zadnjo dnevno svetlobo skozi okno, pa je stala ob veliki mizi pri oknih. Ko še ni bilo elektrike, je s stropa nad mizo visela petrolejka ali karbidovka. »Osem do deset nas je delalo pri taki svetlobi,« je povedala neka žena.

Redko popoldne, navadno pa zvečer so se zbirale dekliške družčine ali so-sedova dekleta in žene po posameznih hišah v vaseh. Enkrat pri eni, drugič pri drugi hiši. Okrog 7. do 8. ure so pričakovali, »kdaj bodo prišle«. Pravile so, da »grede klekljat« ali »v prejo«, »na prejo«. Klekljale so najmanj do polnoči, največkrat do enih ponoči in tudi do dveh, treh. Tudi do zjutraj so potegnile, če se je kateri izmed njih zelo mudilo.



Včasih so klekljali pri petrolejki
Foto: Ciril Stanonik

Med seboj so poznale razne vrste zabav, ki so jih ne le kratkočasile, ampak tudi podžigale k delu. Npr.: preštele so postavke in se skušale, katera bo prej naredila do določenega postavka; vsaka je dala v stavo buciko. Tista, ki je najprej naredila do določenega mesta, je dobila vse; med seboj so si določevale, do kod mora katera narediti v določenem času ali pa si je to klekljarica sama določila.

Igre za kratek čas so bile: Ena srakca je priletela... je tri lepe, (zale) fante prinesla... Tista, ki je igro vodila, je tiste tri fante, ki jih je imela v mislih, opisala, in druge so zbirale, katerega med njimi bi najraje. Ona je potem povedala njihova imena. »Uganalce« so si zastavljali, ali so starejše pripovedovale »pravlence« in »parpavidke« (pripovedke), kdorkoli pa smešnice in dogodke iz domačega življenja. Predvsem so veliko pele od narodnih do pobožnih pesmi, včasih so tudi molile. Kdo od domačih moških je tudi kaj bral na peči in so poslušale, vaški fantje so prišli tudi delat družbo in so delali kaj svojega ali le zabavali dekleta in peli; tudi »rihtarja so bili«, »slepo muho so se šli«, kdaj so pa zaplesali, ko so harmoniko imei s seboj.

Večinoma so rade klekljale, a gotovo je zelo pravilno povedala ena izmed klekljaric takole: »Oja, rada sem klekljala, sem pa tudi morala, ko nisem nič imela in zemlje ni bilo.«

In predvsem stiska je napeljevala, da so se naučili klekljati tudi dečki, ki pa so z leti kmalu prijeli za drugo delo. (Izmed tistih še danes kdo prebije zimo pri klekljanju, da hitreje mine čas.)

A njihov delavnik ne traja le 8 ur, delajo ves dan, če zjutraj bolj pozno začno, pa zvečer potegnejo. Le tako zaslužijo od 800—1000 S din na dan. Ampak morajo biti res zelo pridne in same vedo, da je to odvisno tudi od vrste čipk, ki jih izdelujejo, kakor pač nanese.

Za ilustracijo njihovega življenja, poslušajmo, kako preživijo navadno svoj delovni dan.

Klekljarica z Dobračeve je povedala: »Vstanem okrog šestih, pospravim, grem po mleko in zajtrkujem. Za pouster se usedem okrog osmih. Malo južine pristavim okrog enajstih, kaj takega, da bi se preveč ne zamudila in bi prej naprej klekljala. Malicam nič ne. Zvečer pa najraje malo bele kave. Klekljam do desetih, pol enajstih zvečer. Včasih grem kam klekljat ali pride katera k meni, sem bolj sama in radio poslušam.«

Druga, tudi z Dobračeve, je pripovedovala: »Poleti vstanem tudi že pred peto uro. Svetlo je, zebe ne, pozimi je tema in še zebe. Kosilo (tj. zajtrk) skuham kar med klekljanjem. Malicam nič ne. Za južino ne kuham kaj takega, da bi se veliko zamudila. Popoldne malicam vmes kruh ali olupim kakšno jabolko. Zvečer delam do desetih. V žernado grem rada in spleča se iti, ker je klekljat poleti prevroče, raje grem ven, ko sem navajena zunaj delati. Klekljam rada, kaj pa čem, saj nisem za drugo. Včasih pride tako, da se mi ne ljubi ali se mi pa dremlje, ko sem sama.«

81-letna žena pa je dejala: »6 let sem bila stara, ko me je mati naučila klekljati. Najprej sem klekljala kriščevke. Mati mi je za tisti denar oblekico kupila. Ko sem bila starejša, sem le pozimi klekljala, poleti sem hodila v žernado. Potem sem pa začela tudi poleti.

Vstanem že koj ob petih. Pól pa klekljam, okrog osmih si kaj skuham, malo mleka, opoldne pa kakšen krompir, popoldne pa malo kruha pojem ob klekljanju. Zvečer nič ne kuham. Kar rada klekljam, če sem zdrava, sem najbolj zdrava pri poustru.«

4. Navade in uvere

Ko začnejo klekljati, pravijo: »Bog in sveti križ, da bi le veliko naredila. Bog in sveti križ božji, da bi mogla zdrava biti pa klekljati. No, da bi le srečno delala.«

Ko nehajo pa pravijo: Križ božji, pa naj bo za danes. Imam dosti za nocoj, bom pa še jutri. No, hvala Bogu, pa sem naredila. Hvala Bogu, da bi mogla še jutri naprej. Če se je delo dobro odsedalo, pa: Hvala Bogu, da sem toliko naredila. V soboto pa: Ko nisem do zdaj bila bogata, zdaj tudi ne bom.

Klekljarice ne delajo na nedelje in velike cerkvene praznike, na sopraznike pa različno. Največkrat gredo k maši, potem pa klekljajo, samo malo manj intenzivno kot sicer; ali le do večerje. Praznujejo pa tudi sv. Lucijo, ki je priprošnjica za zdrave oči, in sv. Jedert, da bi miši špic ne pojedle.

Pravijo, da če škarje doli padejo ali kvačka in se zapičijo v tla, napovedujejo obisk.

Stari so pa imeli tako vero: Ko je nehala sukati, je morala motovilo zapreti skupaj, tj. stisniti letve, da ne bi hudoba ponoči sukala.

Vlažni klekeljni napovedujejo jugovo vreme.

Prve klekljarice v Žireh so »nosile špice še v Idrijo«, tj. klekljale so za tamkajšnje trgovce, ker v Žireh še ni bilo nobenega, ki bi z njimi »kupčeval«. Prvi in najbolj upoštevanji trgovec Anton Primožič iz Žirov je odprl svojo trgovino leta 1896.¹¹

Med vojnama so klekljale največ domačim trgovcem, iz nekaterih hiš so nosile prodajat v Poljane ali v Idrijo, če je tako bolje kazalo. Kjer je bilo v hiši več klekljaric, so ponekod klekljale več trgovcem; tako je bilo več možnosti, da je vsaj eden imel denar, ker so morale vedno čakati nanj; in tako so se poskušale zavarovati pred njihovimi včasih nepoštenimi dejanji.

Kmalu po vojni so jih na svojo roko prodajale nekaj tudi letoviščarjem, in to tiste, ki so bile namenjene še trgovcem, a jih jim niso mogle več oddati.

Da jim gre pri čipkah predvsem za zaslužek, je videti tudi iz tega, ker same zase navadno nimajo nič naklekljanega. Včasih si mislijo, da bi morale tudi zase kaj narediti, potlej pa na to pozabijo.

Sedaj jih odkupujeta že imenovani poslovalnici podjetja DOM in ČIPKA, ki imata obe vpisani po okrog 600 članic. Njihovo število je že nekaj časa ustaljeno in težko, da bo še naraslo. Posebno, ker jih podjetnejše nosijo na svojo roko v Trst in Gorico in s tem otežkočajo doslej urejeno prodajo omenjenih podjetij, s tem pa v resnici sebi spodkopujejo tla. Posebno, ker se na italijanskem trgu z zelo lepimi čipkami uveljavlja Japonska.

Dokler jih ne nesejo prodat, hranijo manjše čipke med listi velikih knjig ali v škatlah, velike in sploh vse pa je najbolje dati med oprane rjuhe, da ostanejo trde in krhke.

Ko jih prodajo, jih ne zanima več, kaj je z njimi (le-to povedo, da jih je treba še všiti. Marijana Mlakar, ki to zna, je povedala, da mora iti šivanka cik-cak in da so včasih temu pravili »endlajne«), le malo vznemirijo se, če slučajno slišijo, kam vse gredo; včasih se tudi same sprašujejo, kdo vse jih kupuje in čudno se jim zdi, da jih kdo hoče, zraven pa brž dodajo, da je dobro, da »to« kdo kupuje, ker imajo one zaslužek in »koliko milijonov je že s tem prišlo v Žiri«.

Približno taka je slika žirovskega čipkarstva. Marsikaj je enako kot drugod, kjer je doma, kaj pa tudi drugače. O teh razlikah se klekljarice takole pogovarjajo: »... pri nas pravimo poušter; na Poljanskem pa punkl, v Idriji pa bula. Vsaka vas ima svoj glas!«

Čeprav pomenijo danes čipke še pomemben vir zaslužka, njihov pomen upada zaradi hitrejšega in boljšega zaslužka drugod, delo samo pa izgublja svojo privlačnost zaradi močno spremenjenega načina življenja.

DODATEK

Med urejanjem gradiva sem nekaj podatkov prezrla, pa je škoda, da bi ostali nezapaženi, zato jih pridajam na koncu; spadajo k IV. poglavju:

Ko se vsedejo za poušter, klekljarice gledajo, da imajo čist predpasnik in umite roke. Zato tudi klekljne med klekljanjem večkrat umijejo, da bi čipke já ne bile kaj umazane.

Včasih so po posameznih hišah ob ponedeljkih začeli zjutraj že zelo zgodaj klekljati, tudi ob treh, štirih, ker so v nedeljo lahko šli prej spat.

Klekljarice, ki klekljajo čez poletje, kadar je primerno vreme, večkrat klekljajo tudi zunaj. Poušter imajo na kuhinjskem stolu, »štokrlu«, sedijo pa na primerno visoki pručici. Poiščejo si tak prostor v senci, kjer ne piha.

Klekljarice pesmi, ki bi izšle iz njihove srede, ne poznajo, vse pa vedo povedati za tiste pesmi, ki jih piše »ena iz Podlipse«, mislijo na drobno zbirko pesmi Iz srca do srca, ki jih je ob II. čipkarskem festivalu v Ljubljani izdala preprosta žena in klekljarica Julka Fortuna-Gantar.

Opombe:

1. Božo Račič, Slovensko čipkarstvo, str. 125 — 2. Zapiski, Čipkarstvo in ročno klekljana čipka, str. 3 — 3. Logaško okrajno glavarstvo, str. 54 — 4. Janko Jovan, Domači obrti na Kranjskem, str. 750 — 5. Božo Račič, ibid. — 6. Janko Jovan, ibid. — 7. Janko Jovan, ibid. — 8. Logaško okrajno glavarstvo, Logatec 1889, Leopold Božič, Žiri, str. 102 — 9. Zapiski, Čipkarstvo in ročno klekljana čipka, str. 4 — 10. Janko Jovan, ibid. str. 751 — 11. Božo Račič, ibid. str. 135

Literatura

Božo Račič, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi XV, Škofja Loka 1968, str. 123—138 — Janko Jovan, Domači obrti na Kranjskem, VI. Čipkarstvo, Dom in svet, Ljubljana 1903, str. 750—753 — Zapiski: Čipkarstvo in ročno klekljana čipka, Obrtno podjetje ČIPKA, Idrija — Katalogi čipk: Prvi tiskani katalog je izdal žirovski trgovec Anton Primožič še v Avstriji pred 1. svet. vojno. Drugi katalog-album je izdal leta 1937 Drž. osred. zavod za žen. dom. obrt v Lj. Publikacija je bila tiskana v bakrotisku in je imela 596 slik. Opremljena je bila za tujino z angleškim, nemškim in italijanskim besedilom — Tretji katalog »Slovenske ročno klekljane čipke«, DOM, trg. izvozno podj. za domačo in umetno obrt, Lj. 1966 — Zanimiva bi bila primerjava zadnjih dveh katalogov. Iz zadnjega je opaziti vpliv, ki ga je zapustila okupacija v Idriji v dveh desetletjih in pojavi barvastih čipk, ki pa se niso obnesle v svetu (Pripombe Boža Račiča) — Logaško okrajno glavarstvo, uredil Vojteh Ribnikar, Logatec, 1889 — Julija Fortuna-Gantar, Iz srca do srca, Podlipa-Vrhnika, 1964 — Čipkarsko pesem je poslala upokojena učiteljica Darinka Konc iz Preddvora.

PRIPOVEDOVALI SO: 1. Demšar Franca, Ledinica — 2. Eržen Marija, Dobračeva — 3. Filipič Franca, Jarčja dolina — 4. Hladnik Andrej, Kladje — 5. Hladnik Ivan, Kladje — 6. Kristan Katarina, Dobračeva — 7. Kristan Marija, Ledinica — 8. Mlakar Marijana, Žiri — 9. Mlinar Marica, Stara vas — 10. Možina Mica, Dobračeva — 11. Pečelin Ruša, Dobračeva — 12. Primožič Dane, Žiri — 13. Seljak Ivana, Dobračeva — 14. Stanonik Franc, Dobračeva — 15. Stanonik Marija, Dobračeva — 16. Zakelj Francka, Dobračeva.

Zusammenfassung

SPITZENKLÖPPELEI IM BECKEN VON ŽIRI

Im Becken von Žiri, d. i. im oberen Abschnitt des Poljanatales, begann sich unter dem Einfluß des nahen Idrija die Spitzenerzeugung rund um das Jahr 1860 einzubürgern.

Für diese Heimararbeit sind folgende Dinge bereitzustellen: Leinengarn, auf Papier gezeichnete Muster, ein Rocken für das Aufspulen der Klöppel, der sich aus dem Spinnrocken für das Spinnen von Wolle entwickelt hat und dem eine Garnhaspel beigegeben ist, ferner aus Pflaumenholz gedrechselte Klöppel, mit Sägemehl

gefüllte Klöppelkissen verschiedener Formen und Größen, und Weidenkörbchen. Außer den mit Garn aufgespulten Klöppeln, dem »harten Polster« im Körbchen und dem gut geleimten Muster braucht die Klöpplerin bei ihrer Arbeit noch Stecknadeln, des öfteren auch solche mit bunten Köpfchen, eine Häkelnadel, eine Schere und noch andere Kleinigkeiten.

Die Klöpplerinnen aus Ziri unterscheiden zwischen »gewöhnlichen« oder »alten« Spitzen, für deren Herstellung ständig 7 Klöppelpaare nötig sind und die ihrer Behauptung nach in Idrija nie erzeugt wurden, und »besseren« oder »Idrijaner« Spitzen, für die Klöppelpaare gebraucht werden. Auf den Mustern sind die verschiedenen Herstellungsverfahren besonderes angegeben.

Das Klöppeln üben einige — allerdings nur wenige — Frauen als Lebensberuf aus, aber auch wenn es das nicht ist, haben viele diese Arbeit schon in früher Jugend zu Hause oder in der Klöppeleischule gelernt. Im Winter versammeln sie sich in diesem oder jenem Hause (in früherer Zeit geschah dies häufiger als heute) und verkürzen sich die Zeit mit Gesang, Gesprächen und Spielen, die der Arbeit nicht hinderlich sind.

Diese Arbeit erheischt viel Geduld und Ausdauer, besonders bei jenen, die damit ihren Lebensunterhalt erwerben. Ihr Leben verläuft recht einförmig, still und bescheiden. Junge Klöpplerinnen, die in verschiedenen Unternehmen beschäftigt sind, klöppeln nur gelegentlich und die Spitzenklöppelei verliert in letzter Zeit wegen schnellerer und besserer anderwärtiger Verdienstmöglichkeiten und der allgemein veränderten Lebensweise an Anziehungskraft. Die Spitzen werden von den Unternehmen DOM in Ljubljana und ČIPKA in Idrija abverkauft; bei beiden sind je 600 Frauen als Mitarbeiterinnen eingeschrieben.